УДК 328.123

Ірха К. О.,
м. Луганськ

ПОЛІТИЧНА ОПОЗИЦІЯ У СИСТЕМІ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ

Аналізуються проблеми взаємодії владних інститутів і політичної опозиції та специфіка сприйняття інституту політичної опозиції громадянами України.

Ключові слова: *політична опозиція, політичний інститут, політичне рішення, держава, громадськість.*

Демократизація політичного режиму в сучасній Україні супроводжується процесом формування інституту політичної опозиції. Вітчизняна модель політичної опозиції ґрунтується на застосуванні непарламентських форм діяльності, апелюванні до громадськості та вичерпній критиці владних інститутів. Незавершеність нормативного оформлення компенсується розмаїттям засобів самопрезентації вітчизняної опозиційної еліти.

Специфічною рисою сучасної української опозиції є те, що її представники мали досвід управлінської діяльності, тобто володіли важелями впливу на ухвалення політичних рішень у державі. У зв'язку з цим стає актуальною проблема дослідження відносин опозиції та владних інститутів після в контексті обміну статусами. Зазначимо, що проміжним ланцюгом і водночас об'єктом впливу була й залишається громадськість, думка якої зазвичай формує рейтинги влади, опозиції та їхньої діяльності. Отже, метою даного дослідження є виявлення взаємовпливу і визначення специфіки взаємовідносин між владними інститутами та політичною опозицією, а також аналіз ролі суспільної думки відносно цих полярних інститутів.

Особливості взаємодії влади та опозиції в рамках політичної системи протягом тривалого часу є предметом дослідження вітчизняних та зарубіжних учених. Так, роль інституту політичної опозиції в системі суспільно-політичних відносин у своїх наукових роботах досліджували Г. Гаврилов, В. Гельман, Р. Даль, О. Кіркхаймер, Х. Лінц, а також вітчизняні політологи С. Бондар, Н. Вінничук, І. Поліщук, С. Рябов, В. Сичова та ін. Однак поза увагою

дослідників залишилися питання відносно впливу громадськості на специфіку діяльності та взаємодії політичної опозиції та влади.

Процес взаємодії є досить складним і зазвичай передбачає участь двох і більше суб'єктів. З одного боку, взаємодією можна вважати взаємообумовлений процес впливу одних суб'єктів на інших, з іншого – керований процес реалізації зв'язків, який будується на основі загального та специфічного в діяльності сторін, які взаємодіють, з метою досягнення нового якісного рівня [3, с. 205–206]. Взаємодію органів державної влади та політичних інститутів визначають як систему їх цілеспрямованої діяльності, яка сформувалася у суспільстві на певному етапі його розвитку та здійснюється на основі конкретних принципів і засад з метою забезпечення оптимального функціонування й розвитку економічних і соціальних відносин [6, с. 19].

У період гострих криз та, відповідно, перманентної нестабільності особливо чітко простежується активізація опозиційних сил. У державах з відносно жорстким політичним режимом діяльність політичної опозиції, особливо її непарламентських форм, суворо обмежується. У країнах же із задекларованими демократичними принципами управління інститут політичної опозиції є знаковим, його розвиток та підтримка – це якісна ознака модернізації політичної системи. Специфіка взаємодії влади та опозиції визначається тим, наскільки повно остання забезпечена можливостями реалізувати свої політичні права.

Аналізуючи вітчизняну політичні систему, зазначимо, що поділ парламенту на більшість та опозицію передбачає, що остання від початку матиме обмежені можливості проведення своїх законопроектів, оскільки вони суперечать позиції більшості і сформованого нею уряду. Проте це не означає повного виключення опозиції із законодавчого процесу, оскільки поправки опозиції та альтернативні законопроекти можуть сприяти покращанню якості законотворчої діяльності більшості.

Як свідчить досвід діяльності парламентів шостого і п'ятого скликань, ступінь врахування більшістю законодавчих ініціатив меншості зумовлювався, насамперед, характером відносин між опозицією і владою у певний проміжок часу, а також ситуативними домовленостями між владою та певними складовими опозиції. Зокрема, у Верховній Раді п'ятого скликання навіть у період гострого політичного протистояння (березень 2007 р.) законодавчі ініціативи опозиції мали досить високий рівень підтримки коаліцією. У той же час, за даними Секретаріату Президента, у квітні-травні 2007 р. парламентською більшістю було відхилено 21 законопроект, внесений

представниками опозиційних фракцій, і лише 12 – внесених більшістю, та два – спільно депутатами більшості та опозиції. У червні 2007 р. було прийнято в цілому 54 законопроекти, серед яких: 12 – внесених парламентсько-урядовою коаліцією, 4 – спільно представниками коаліції й опозиції. Жодного законопроекту, внесеного депутатами від опозиції, за цей час прийнято не було, натомість шість таких законопроектів коаліцією було відхилено [4, с. 21].

Аналогічна ситуація була у Верховній Раді шостого скликання до президентських виборів 2010 р. Зокрема, за даними Фундації «Відкрите суспільство», протягом січня-грудня 2009 р. (існування Коаліції демократичних сил) коаліція ініціювала 35 законопроектів, з яких було прийнято лише один, в той час коли від опозиції було зареєстровано 78 законопроектів, з яких підтримано – 13. Хоча, за загальною кількістю підтриманих законодавчих ініціатив, коаліція випередила опозицію (за рахунок постанов, які було підтримано 174 з 318) [8, с. 4–5].

На фоні погіршення соціально-економічної ситуації, здійснення непопулярних для громадян заходів (підвищення комунальних тарифів, очікувана пенсійна реформа тощо) і відповідного падіння рівня підтримки громадянами провладних політичних сил, у першу чергу Партії регіонів, влада вдалася до заходів із обмеження можливостей для рівної політичної конкуренції.

Перший прецедент було створено на виборах до органів місцевого самоврядування, що мали відбутися у травні 2010 р. По-перше, термін виборів було перенесено з 30 травня 2010 р. на 31 жовтня 2010 р. Це створило часовий люфт для зміни виборчого законодавства. По-друге, було прийнято новий Закон «Про вибори депутатів Верховної Ради АР Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів». Цим Законом пропорційну систему виборів до низки місцевих рад було замінено на змішану, що полегшувало обрання кандидатів від влади в одномандатних округах. З переліку суб'єктів виборчого процесу були вилучені виборчі блоки, заборонено самовисування на виборах міських голів, обмежено можливості оскарження результатів виборів та ін.

Постійні конфлікти між політичними силами, що перебували при владі і в опозиції, владними інститутами, в яких вони були представлені, а також гострі політичні кризи спонукали владу та опозицію до спроб досягнення формальних і неформальних домовленостей. Подекуди їх результати мали позитивний вплив на політичну ситуацію, проте, в деяких випадках вони, навпаки, загострювали ситуацію і призводили до політичних криз.

Як свідчить досвід, важливою негативною рисою таких домовленостей був їхній непублічний характер у цілому або відмінності між публічно проголошеними мотивами та реальними цілями, які через них реалізовували обидві сторони. Зазначені домовленості не призвели до формування консенсусного порядку денного або чітких «правил гри» і взаємних зобов'язань влади та опозиції. Тому вони, як правило, не мали довгострокового позитивного впливу та часто порушувались учасниками вже через невеликий проміжок часу.

Важливим, а подекуди й визначальним учасником взаємодії влади та опозиції є українське суспільство. По-перше, саме громадяни (найповніше у формі електорату – авт.) є об'єктами більшості політичних процесів у державу; по-друге, потреби населення формують політичні платформи, програми і обіцянки представників політики; по-третє, наявність громадської думки – це індикатор функціонування громадянського суспільства, сама ж громадська думка – єдиний внутрішній орієнтир для корегування політичного курсу.

В останнє десятиріччя політична опозиція, її представники, форми взаємодії з владою, роль у процесі демократизації були пріоритетними у сприйнятті громадськістю. Визначальним в оцінюванні діяльності опозиції залишається фактор впливу парламентської опозиції на ухвалення політичних рішень в державі. Окрім того, важливим залишається ряд інших якісних факторів. У 2002 та 2011 роках двома провідними соціологічними агенціями України (компанією Research & Branding Group та Центром Разумкова) були проведені дослідження громадської думки відносно оцінки діяльності опозиції в Україні [1, 7]. Отримані результати систематизуємо у такому вигляді:

2002		**2011**	
Підтримую (%)	*Не підтримую (%)*	*Підтримую (%)*	*Не підтримую (%)*
В Україні існує політична опозиція			
57,7	16,7	43	42
Політична опозиція впливає на перебіг політичних подій у державі			
42,6	22,9	38	42
Політична опозиція не має чіткої програми, а лише критикує владу			
27,1	42,4	45	36

Зазначимо, якщо сприйняття політичної опозиції у 2002 та 2011 роках було тотожним, а саме вона трактувалася громадянами як група політиків, які перебували при владі, але були зміщені з посад і тепер намагаються повернути свої статуси (≈ 56%) [1, 7]. Якщо у 2002 р. громадяни розуміли, що проблеми у пошуках форм взаємодії між

владою та опозицією існують, то у 2011 р. були виказані пропозиції відносно подолання цих проблем – 57 % опитаних вважають, що залучення до діяльності уряду представників політичної опозиції підвищить ефективність його діяльності і стабілізує політичні відносини в державі [1].

В цілому ж динаміка змін у громадському сприйнятті політичної опозиції демонструє реакцію громадян на загальний державний поступ. 2011 р. визначено періодом конфронтації між опозицією та владою з відчутною перевагою останньої. У рамках процесу демократизації спостерігаємо етап «відкату», що ознаменувався зменшенням можливостей опозиції, яка відіграє ключову роль у реалізації принципів демократії, однак, виконання цієї ролі є неможливим без її підтримки державним апаратом влади.

Функціонування політичної опозиції у демократичному суспільстві – це результат зіткнення політичних інтересів, пріоритетів електоральної більшості, яка перемогла на виборах, та позицій переможеної меншості, яка активно протидіє домінуючій силі. Однак варто зауважити, що результативність функціонування опозиції значною мірою залежить від ефективних механізмів включення її у політичний процес та зумовлюється конструктивізмом її позицій. Українська політична практика зразка 2011 р. формулює інші позиції відносно ролі опозиції в системі владних відносин.

Після президентських виборів 2010 р. та формування пропрезидентської більшості парламентська опозиція практично була позбавлена можливостей впливу на законодавчий процес, значно обмежені її можливості в реалізації контрольної та інших функцій Верховної Ради. Внаслідок цього обмежується виконання парламентом його представницької функції, оскільки реально залишаються не представленими інтереси електорату, який на виборах підтримав опозиційні сили. Знижується якість законотворчого процесу, оскільки відкидаються запропоновані опозицією альтернативні рішення. Зменшуються можливості парламентського контролю над діями виконавчої влади та роль Парламенту в цілому. У кінцевому підсумку це знижує ефективність дій влади, рівень її підзвітності і прозорості для суспільства.

Вирішити вказані проблеми можна, створивши легальні можливості й умови для політичної діяльності опозиції, яка, в свою чергу, не вдаватиметься до радикалізації, використання значного суспільного невдоволення владою, протестного потенціалу. Окрім того, зазначений сценарій – це шлях до покращення іміджу влади як серед українських громадян, так і на міжнародному рівні.

Література

1. Влада і опозиція в Україні : соціологічного опитування Центру Разумкова 10-27 листопада 2002 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.razumkov.org.ua/index.php.
2. Даль Р. Полиархия: участие и оппозиция / Р. Даль ; [пер. с англ. С. Деникиной, В. Баранова]. — М. : Изд. дом Гос. ун-та «Высшей школы экономики», 2010. — 288 с.
3. Зотова З. Власть и общество: проблемы взаимодействия / З. М. Зотова. — [Под общ. ред. С. А. Попова]. — М. : ИК Ф «Омега-Л», 2001. — 252 с.
4. Інформаційно-аналітичні матеріали до Круглого столу на тему «Опозиція і влада в Україні: чи є шанс на подолання конфронтації?» (15 червня 2011 р.). — Київ, Програма розвитку законотворчої політики. — 84 с.
5. Ірха К. О. Критерії ефективності діяльності політичної опозиції у демократичних країнах / К. О. Ірха. — Політологічні записки : Збірник наукових праць. — 2011. — Вип. 3. — С. 117–124.
6. Надрага В. І. Взаємодія владних структур, політичних і громадських організацій як засіб підвищення ефективності управління на регіональному рівні: дис. ... канд. наук з держ. управління : 25.00.02 / Національна академія держ. управління при Президентові України / Василь Іванович Надрага. — К., 2003. — 248 с.
7. Опозиція в Україні : нинішній стан і подальші перспективи : результати соціологічного опитування компанії Research & Branding Group (2-12.10.2011 р.) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.rb.com.ua/ukr.
8. Шевченко Л. Рік без результату. — Як працює твій депутат. Підсумок річного моніторингу Верховної Ради України VI скликання / Л. Шевченко. — Інформаційно-аналітичний журнал «Як працює твоя партія?». — Січень-грудень 2009 р. — С. 4–5.

Анализируются проблемы взаимодействия институтов власти с политической оппозицией и специфика восприятия института политической оппозиции гражданами Украины.

Ключевые слова: *политическая оппозиция, политический институт, политическое решение, государство, общественность.*

Problems of interaction of institutes of the power with political opposition and specificity of perception of institute of political opposition by citizens of Ukraine are analyzed.

Key words: *political opposition, political institute, political decision, state, public.*

Ірха Катерина Олександрівна – завідуюча лабораторією кафедри політології та міжнародних відносин Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, кандидат політичних наук.

Рецензент: проф. Новакова О. В.